

La geografia com a metàfora i com a palimpsest. Passat i futur d'una disciplina

Josep Vicent Boira

Universitat de València

josep.boira@uv.es

Joan Vicente Ruffi

Universitat de Girona

joan.vicente@udg.edu

Rebut: febrer de 2022
Acceptat: maig de 2022
Publicat: setembre de 2022

Resum

L'article es presenta en un format poc convencional: un intercanvi epistolar entre els autors. El diàleg gira a l'entorn de la funció i la utilitat de la geografia en el marc de la contemporaneïtat tan convulsa que vivim, en la qual l'espai continua sent transcendental a la vegada que sembla que es desmaterialitza. Partint de la suposició, i convicció, que aquesta utilitat ha existit a llarg dels darrers segles, quina ha de ser l'actual? I com exercir-la? Les respostes a aquestes preguntes no són clares ni contundents, sinó més aviat diverses i propositives, sustentades en la funció essencial de la geografia: nodrir del que Giuseppe Dematteis en deia «metàfores», descripcions intencionades de la realitat capaces de fer visible, emergir, el que no és evident del món on vivim, els seus problemes i les possibilitats que ens ofereix.

Paraules clau: metàfora geogràfica; espai geogràfic; lloc; globalització

Resumen. *La geografía como metáfora y como palimpsesto. Pasado y futuro de una disciplina*

El artículo se presenta en un formato poco convencional: un intercambio epistolar entre sus autores. El diálogo gira en torno a la función y la utilidad de la geografía en el marco de la contemporaneidad tan convulsa que vivimos, en la que el espacio sigue siendo trascendental a la vez que parece que se desmaterializa. Partiendo de la suposición, y convicción, de que esta utilidad ha existido a lo largo de los últimos siglos, ¿cuál debe ser la actual? ¿Y cómo ejercerla? Las respuestas a estas preguntas no son claras ni contundentes, sino más bien diversas y propositivas, sustentadas en la función esencial de la geografía: nutrir de lo que Giuseppe Dematteis llamaba «metáforas», descripciones intencionadas de la realidad capaces de hacer visible, emerger, lo que no es evidente del mundo en el que vivimos, sus problemas y las posibilidades que nos ofrece.

Palabras clave: metáfora geográfica; espacio geográfico; lugar; globalización

Résumé. *La géographie en tant que métaphore et palimpseste. Passé et futur d'une discipline*

L'article se présente sous un format non conventionnel, un échange de lettres entre les auteurs. Le dialogue tourne autour de la fonction et de l'utilité de la géographie dans le contexte de la contemporanéité turbulente dans laquelle nous vivons, dans laquelle l'espace continue d'être transcendantal en même temps qu'il semble se dématérialiser. En partant de l'hypothèse et de la conviction que cette utilité a existé au cours des derniers siècles, quel devrait être l'utilité actuelle ? Et comment l'exercer ? Les réponses à ces questions ne sont ni claires ni catégoriques, mais plutôt diverses et ouvertes, fondées sur la fonction essentielle de la géographie : faire émerger ce que Giuseppe Dematteis appelait des « métaphores », des descriptions intentionnelles de la réalité capables de rendre visible, ce qui n'est pas évident dans le monde dans lequel nous vivons, avec ses problèmes et les possibilités qui nous sont offertes.

Mots-clés : métaphore géographique ; espace géographique ; lieu ; mondialisation

Abstract. *Geography as a metaphor and as a palimpsest. Part and present of a discipline*

The article is presented in an unconventional format: an exchange of correspondence between the authors. The dialogue revolves around the function and usefulness of geography in the context of the turbulent contemporaneity in which we live, where space continues to be transcendental at the same time as it seems to dematerialize. Based on the assumption and conviction that this usefulness has existed for centuries, what should it be like currently? And how should it be exercised? The answers to these questions are not clear or compelling, but rather diverse and purposeful; based on the essential function of geography: nurturing what Giuseppe Dematteis called "metaphors", intentional descriptions of reality capable of making visible, of emerging, what is not obvious from the world in which we live, with the problems and possibilities that it offers us.

Keywords: geographical metaphor; geographical space; place; globalization

---

A manera d'epístola

Aquest text s'ha anat construint al llarg de dos mesos, des del final de 2021 fins al començament de 2022. Ha estat realment un intercanvi de *cartes* entre els autors. El punt de partida, per sintetitzar, eren les indicacions dels curadors del volum de reflexionar a l'entorn de la relació entre la geografia i el poder a l'inici d'aquest segle XXI. Al final, no estem segurs d'haver-nos ajustat gaire a aquest requeriment, i més aviat hem anat tombant cap una conversa més centrada en la naturalesa de la disciplina i la seva vigència i, això sí, la seva utilitat en el món contemporani. Veurem si el present convuls que vivim, amb una nova guerra a Europa, fa la conversa ràpidament obsoleta o bé si en referma el seu argument: que la geografia, com a disciplina, és important.

Benvolgut Josep Vicent,

Les geografies són els llibres més preciosos de tots els llibres. No passen mai de moda. És molt estrany que una muntanya canviï de lloc. És molt estrany que un oceà es quedi sense aigua. Nosaltres escrivim coses eternes.

Antoine de Saint-Exupéry

Permet-me que comenci amb aquesta referència ben gastada, però que d'alguna manera toca el punt feble d'alguna de les debilitats pròpies atribuïdes a la nostra disciplina i que situa el seu exercici, a vegades, oscil·lant entre la banalitat i la vanitat. Per sort, tenim bons arguments de rèplica i, com va escriure Giuseppe Dematteis (1995: 9), «la geografia tendeix a representar el món com a immutable, i es veu constret a desmentir-se contínuament». Si no fos així, no tindria cap sentit l'encàrrec que ens fan d'escriure unes poques pàgines sobre «noves» governances, «noves» geopolítiques o «noves» centres de poder per a aquest número especial dels DOCUMENTS D'ANÀLISI GEOGRÀFICA. L'adjectiu que ens suggereixen ens diu que la geografia canvia, potser no canvien les muntanyes de lloc ni es buiden els mars —de fet, ni això és cert—, però sí que muta el seu significat en raó del valor i de l'ús que li donem els humans, i viceversa, per les oportunitats i limitacions que la geografia ens ofereix. Per això, i torno a Dematteis (1985), la geografia com a disciplina i l'espai geogràfic com a resultat són, de fet, allò que nosaltres diem que és una «metàfora», un determinat relat que algú fa d'una realitat material però inabastable, i sempre sotmesa a la subjectivitat en la seva interpretació. El geògraf italià, seguint amb la visió de la geografia com un llenguatge i amb les seves figures, argumenta d'una manera ben estimulante l'interès de la disciplina: «La geografia esdevé plaent i interessant allà on estimula la imaginació, suggereix analogies i hipòtesis, descobreix al palimpsest de la superfície terrestre la manera d'organitzar-se de noves formes, i explorant l'*espai* explora les relacions que relliguen entre ells els individus, classes, grups, nacions, cultures» (Dematteis, 1995: 13).

Donant voltes a aquest article a dues mans, pensava en tot això i em venia al cap la que segurament és una de les metàfores més reeixides que un geògraf

ha aportat per intentar explicar com funcionava el món: la de l'«àrea pivot» de Mackinder. Hi pensava, d'una banda, perquè amb la nova eclosió de la geopolítica, que és ben constatable els darrers anys, les idees del geògraf britànic han reaparegut amb força, fins i tot gairebé més en els mitjans de comunicació que no pas en els cercles acadèmics. Retorna la idea del domini del continent euroasiàtic, l'«illa mundial», com a condició per a l'hegemonia geopolítica, tornen les accions subtils o grolleres de les potències per guanyar-hi posicions, o l'apel·lació a velles aliances o disputes com a arguments de present...

Semblaria que allò del «determinisme probabilístic» que proposava Raymond Aron manté la seva vigència, i que unes permanències de la geografia marcarien el terreny de joc de les relacions geopolítiques i, en definitiva, de l'esdevenir del sistema mundial. Té sentit, doncs, una altra vegada Dematteis, la geografia com un palimpsest, de manera que determinats llocs i lògiques territorials reapareixen tossudament al llarg de la història com a punts clau en el funcionament i l'organització de món (o tot el contrari: en les disfuncions i el desordre). És, més o menys, el que han expressat amb molta eficàcia mediàtica divulgadors de la geopolítica com Robert Kaplan (2012) i Tim Marshall (2015), que parlen respectivament de la geografia com a «revenja» o com a «presó», una mena de fatalitat. No sé si quan tu, fa uns mesos, proposaves «esborrar la geografia» (Boira, 2021) pensaves també en aquests termes més aviat negatius, per deterministes, revoltant-te contra una hipotètica confirmació de les «coses eternes» a les quals es referia el geògraf d'*El petit príncep*.

D'altra banda, pensar en Mackinder també em portava a qüestionar la nostra capacitat, com a disciplina, de continuar generant imatges relats que ajudin a entendre on som i on anem (o on podem anar), i encara més si són tan ambiciosos com la del geògraf britànic. És a dir, anant al moll de l'os del que se'ns demanava per a aquest article, em preguntava si el present admet brúixoles tan clares i eficaces com les de l'«àrea pivot», o la que explicava el món a partir de dos eixos polítics i dos eixos econòmics fins no fa gaires dècades, nord-sud i est-oest...; si encara podem trobar una(es) metàfora(res) potent(s) per ajudar-nos a entendre i explicar tots els «nous» (i també els «vells») palimpsestos que configuren les relacions socioespacials —i en concret les relacions de poder que les conformen— del món contemporani.

Amic Joan,

En aquesta primera carta teua estableixes un marc de debat molt interessant al qual no sé si podré respondre amb solvència. En els darrers anys m'he convertit, per circumstàncies personals, en un aspirant a *faedor* de geografies més que no en un estudiós de geografies. No puc ocultar que totes les contestacions que et donaré estan mediatitzades per sis anys de treball fora de la universitat, la meua casa *mater* —tres anys com a secretari autonòmic d'una conselleria de la Generalitat Valenciana encarregada del territori i tres i escaig com a coordinador del govern d'Espanya per al projecte del corredor Mediterrani. Que haja contribuït —o no— a fer una *geografia* de certa qualitat i a resoldre alguns dels

problemes que el País Valencià tenia plantejats després de vint anys de govern d'un partit conservador (la destrucció de l'horta, l'artificialització del litoral o la millora del transport públic, per posar exemples en què he pogut treballar) ja és un altre debat al qual ara no entraré. En aquesta experiència meua de més d'un quinquenni fora de les aules (o en aules diferents, perquè l'intent de comprensió, explicació i pedagogia sempre m'han acompanyat), he entrat en contacte amb professionals de tot tipus, i amb energies desfermades a favor i en contra de projectes, d'obres públiques i de planificacions. Et puc dir que ha estat molt interessant i m'ha obligat a complementar la meua perspectiva acadèmica, que s'ha fet més ampla i menys especialitzada. Avui, contemple amb interès idees d'ací i d'allà, analitze entre encuriós i esperançat visions de tot tipus (literàries també!), però que m'han ajudat a consolidar la idea que la geografia és important. A més, crec que els debats recents estan reafirmant la importància dels debats sobre l'espai, que avui esdevé un factor no sols determinant, sinó molt superior (i ho lamentem pels companys historiadors) al temps.

Aquests anys són els anys de l'espai, de la seua reconsideració, però també d'una certa perplexitat social davant la seua necessària reorganització. Dius, seguint Dematteis, que la tendència a representar el món com a immutable es veu contínuament contestada per la realitat. Així és. Mai com avui es parla tant d'espai (i potser tan poc de geografia?). Aquesta és una realitat que els i les geògrafes hem d'assumir. No és necessàriament dolent si ens hi sabem adaptar. Et posaré un exemple. En un recent article de premsa, el filòsof Daniel Innerarity (2022) afirmava dues coses que em van sorprendre i tradueix: «les institucions resolen problemes aïllats i naufraguen quan afecten la totalitat de la societat» i «la nostra major innovació política consistiria a crear espais i dinàmiques de retrobament». Analitzem una mica les dues afirmacions. Totes dues em fan recordar màximes assumides de la nostra disciplina. O no? La primera em recorda la visió holística i integral de la naturalesa humana sobre l'espai, de l'activitat de la persona i del territori que és subjacent al primer manament de la geografia: l'esguard integrador de la nostra formació, la vocació general de la nostra acció o, en altres paraules, el nostre treball quotidià de combinació de diferents escales, de la local a la global. Aquesta mena de «moviment reflex» quan analitzem un problema és propi de la nostra disciplina i no l'hauríem d'abandonar mai. I en segon lloc, fixa't Joan, que Innerarity ens diu que la major innovació política possible seria crear *espais*, i em permetràs que m'ature ací en aquesta paraula. Efectivament, l'espai es crea (com van assenyalar de manera extraordinària d'Henri Lefebvre a Doreen Massey), i aquesta màxima s'està estenent per tot arreu i ens n'hauríem de felicitar. Avui tothom parla d'espais! Sentim parlar de l'*espai* socioelectoral de tal partit o tal altre, d'ocupar un *espai* polític, de defensar-lo, de compartir-lo, d'eixamplar-lo, d'obrir-lo... També d'un *espai* de comunicació, d'un *espai* cultural o d'un *espai* lingüístic. Ara es parla de la necessitat de construir uns *espais* d'encontre... I si parlem de la crisi ocasionada per la covid-19, què me'n dius? No sols l'espai n'ha estat protagonista (el confinament ha estat una mena de lliçó escalar de la nostra vida, que ens ha conduït de la llar —porta endins— fins als límits

provincials o autonòmics que no podíem depassar, al temps que ens arribaven notícies d'escapes allunyades per via digital), sinó que les conseqüències socioeconòmiques d'aquest daltabaix afecten un dels components essencials del sistema econòmic que estem vivint: la globalització. Poca broma! Crisi de subministrament, cadenes d'abastiment tensionades, interrupcions de fluxos comercials, manca de components, ports saturats, estrets bloquejats, fàbriques a mig gas, fracàs fenomenal del *just-in-time*...

En una recent entrevista, Dirk Holbach (2022), un alt directiu lligat a la cadena logística i de subministraments de l'empresa alemanya Henkel, ens proporcionava les claus de la reordenació espacial del nostre món quasi millor que els manuals geopolítics més moderns! Si ho sabem llegir entre línies, és clar. Entre altres coses, afirmava —segons la meua interpretació— que la cadena d'abastiment clàssica que ha donat origen a la globalització que hem conegut fins a la crisi de la covid-19 i que permetia la deslocalització absoluta de qualsevol producte consumit a casa nostra (la tinta de l'esborrany d'aquesta contestació m'ha arribat a València des de Malàisia via Frankfurt!) ha entrat en una nova fase. Holbach assenyala que aquesta cadena de subministrament ha passat de ser considerada com un factor de cost imprescindible i assumit en bloc sense discussió a adoptar funcions més sostenibles, àgils i orientades a un propòsit. S'està tornat així una cadena més intel·ligent, digital i resilient. I com que la cadena de subministrament és la xarxa física que sosté la globalització indiscriminada que hem conegut fins ara, qualsevol alteració que pateixi tindrà conseqüències en el nostre món. Holbach assumeix els principis clàssics de les lectures geogràfiques! Ho detallo: la forta connexió, per exemple, entre les escales globals i locals, la necessitat de respectar la naturalesa i integrar solucions més sostenibles, el combat al canvi climàtic, la visibilitat i traçabilitat dels productes emprats —és a dir, el coneixement de l'origen, del mapa, del lloc!—, la diversitat ètnica i cultural dels equips de treball, la incorporació de la perspectiva de gènere, l'anàlisi locativa —no em resistic a reproduir un text d'aquesta entrevista: «Ara dediquem recursos en l'equip central per analitzar tots els components d'aquest marc i assegurar-nos que l'organització està accionant les palanques correctes en les ubicacions o llocs correctes (*right locations*) per enfortir la capacitat de la nostra cadena d'abastiment»— o la necessitat de diversificar els centres de producció i abastiment —després d'una anàlisi de rutes de transport, d'infraestructures i riscos geopolítics— per tal de no dependre d'un sol origen... Quin compendi de geografia humana! I Holbach encara ens afegeix un altre motiu de debat. Associat al concepte de resiliència, proposa la necessària habilitat per reaccionar i ajustar formulacions i, en aquest sentit, ens proporciona, sense saber-ho, un consell per a la nostra disciplina (i cite quasi textualment):

Les experiències del passat i les pràctiques heretades són excel·lents; no les menyspreem o les llancem al poal del fem (*don't throw them away*). Integrem-les en estratègies de futur, però no esperem que funcionen com un estri llest per usar (*plug-and-play*) en el futur, perquè les circumstàncies canvien i canviaran

de manera constant. Així doncs, preparem-nos i aprenguem. Estiguem oberts. Mirem d'integrar nous descobriments en la nostra experiència.

Ací, Joan, rau al meu entendre un dels punts del debat que apuntes. El món necessita noves narracions amb una integració de conceptes, de relacions, amb una major sensibilitat davant les diferents escales de la vida. Brúixoles? No ho sé. Mapes, sí, sense dubte. La geografia com a disciplina que obri possibilitats, que no assegura el full de ruta, però que permet orientar-se, discernir (quin gran verb!). Siguem també modestos. Després d'aquesta declaració de confiança en la nostra professió, ens cal una mica de temperància. Josep Pla contestava, irònic i provocador com sempre, a una entrevista de 1971 a la revista carlina (!) *Montejurra* (fragment reproduït al llibre de testimonis editat per Martí Monterde el 2021): «La gente cree que los problemas se han hecho para resolverlos. Los problemas auténticos no se resuelven jamás. Los problemas sirven porque son insolubles. Todo el mundo está hoy ocupado en esto de considerar la resolución de los problemas. Sobre todo no hay que excitarlos». Més enllà de la provocació planiana, m'agrada aquesta perspectiva modesta de la vida, aquesta visió d'estar sempre en moviment, de ser conscients de les limitacions de les nostres formulacions, però ahora intentant canviar les coses, vocació que enllaça molt bé amb una perspectiva humanística i compromesa de la geografia. Que bé que es lligem avui alguns textos de Piotr Kropotkin o d'Élisée Reclus (per cert, traduïts a principis del xx al castellà per Vicent Blasco Ibáñez en l'editorial Sempere —més davant Prometeo—, de València, tan important en aquell moment com oblidada avui). El gust estètic pel mapa, la sensibilitat davant el quadre local, la capacitat d'integrar escales i problemes, la visió holística, el món com a sorpresa, l'assumpció que la nostra professió, si bé no sabrà construir ponts i viaductes, està ben preparada per connectar-nos i integrar-nos. No sabem construir edificis, però sabem que l'espai és una construcció que pot destinar-se a fer el bé o a fer el mal, a marginar o a integrar, a desemmascarar o a encobrir, a unir o a separar, a fer créixer les desigualtats o a maldar per anorrear-les.

No puc acabar aquesta primera contestació, més derivada de la meua situació personal i professional recent que no de la reflexió acadèmica i bibliogràfica, com podràs veure, sense fer un esment al relat i a la metàfora. Avui són més necessaris que mai. Espere que els i les col·legues quantitativistes no se me molesten, però tinc subratllat un text del filòsof coreà, tremendament mediàtic, Byung-Chul Han, al seu llibre *Psicopolítica* (2021a), on escriu: «El dataisme és nihilisme». Segons Han, la barbàrie de les dades que estem vivint —associada a la (in)cultura del *big data*— renuncia totalment al *sentit* [l'èmfasi és meu], mentre que el *sentit*, per contra, rau en una narració. La numeració, amic Joan, no és una narració, com ens recorda el filòsof, ni tampoc, afegeix ell, la línia cronològica, que esdevé una mera enumeració i addició de successos o informacions. Per això, més que mai, cal aquesta combinació d'experiència, relat, imaginació, agosament, obertura, exploració fins i tot! La millor metàfora de la vida actual és la d'un espai que cal (re)construir perquè és capaç de ser construït, i aquesta és l'esperança que ens mou a seguir treballant. És clar que

és necessària la interpretació: demiürs o profetes? Més aviat cartògrafs d'un nou món. Justament a això em referia en el meu article que cites (Boira, 2021): esborrar la geografia d'una ordenació —territorial i política, em referia— de l'espai que ens impedeix alenar, créixer, progressar, viure i sobreviure. Cal endinsar-nos en les nostres arrels com a professió per tòrcer el destí fatal al qual estem abocats. Aquesta és la major aportació de persones, al meu entendre, com Kaplan o Marshall: fer-nos recordar allò que la història ja no és capaç de fer —i no perquè els i les historiadors no vulguen, sinó perquè ningú no els vol escoltar—, que existeixen lògiques territorials i llocs, com dius, que reapareixen tossudament i altres que han desaparegut per sempre. I que això ens pot passar també a nosaltres, orfes de narració però saturats d'informació. L'espai avui és una variable més poderosa que el temps, i aquest vent de cua a favor nostre l'hauríem de saber aprofitar. El professor Dematteis, a qui cites, acaba de publicar un altre llibre que encara no he llegit però de títol ben atraient que estalvie traduir: *Geografia come immaginazione. Tra piacere della scoperta e ricerca di futuri possibili* (2021). Te'l propose, doncs, com a resum del que acabem de debatre. Una geografia fresca, vital, compromesa, fecunda. Una geografia candorosa fins i tot davant el dur cinisme de la realitat. Una geografia que obri possibilitats més que no trïe un camí.

En una entrevista apareguda el febrer de 2021, l'artista visual xilena Cecilia Vicuña, poeta, cineasta i activista (premi Velázquez 2019), responia amb una frase que m'ha quedat gravada: «Les prediccions no serveixen. El que serveix és obrir possibilitats». Em trobe molt identificat amb aquesta sentència per resumir el meu treball durant aquests anys. Quan que he hagut de prendre una decisió, recomanar una actuació o jutjar una obra, sempre he atorgat prioritat al que permetia fer coses diferents al que ja s'estava fent i imaginar funcions desconegudes fins al moment. Els pronòstics han de deixar pas a les possibilitats. En altres paraules, hem de passar de comprendre el canvi en termes de consecució temporal —com aquell progrés lineal que ens prometia la ciència i la tècnica— a entendre'l com un horitzó de noves contingències que s'eixampla cap als costats, cap a nous espais...

Josep Vicent,

La teva resposta em posa al davant molts de fils temptadors, però no gens senzills, per estirar. En triaré alguns, començant per la definició que fas de tu mateix com a *faedor* de geografies. De fet, mentre t'escrivia la primera *carta*, a l'hora de respondre'm a mi mateix sobre la capacitat de la nostra disciplina de continuar creant metàfores espacials que a la vegada expliquin i obrin camins, em venia al cap el *teu* corredor Mediterrani, un dels relats i, al mateix temps, projectes territorials —en molts sentits materials i immaterials— més potents de què disposem en aquests moments a la Península. Un exemple de primer ordre, per dir-ho amb el recurrent Dematteis (1995: 69-71), de l'aportació de la geografia descobrint, posant llum a mons possibles en front dels mons que ens diuen necessaris o inevitables.

Per altra banda, fas una afirmació bastant taxativa respecte a la primacia de l'espai al davant del temps en el món contemporani, d'allò que ja fa més d'un quart de segle se'n va dir l'*spatial turn* (Soja, 1996). Semblava la contraoferta teòrica davant els que en aquells mateixos anys profetitzaven precisament la «desaparició» de l'espai, i encara més de la geografia, com a conseqüència dels processos de globalització i les tecnologies associades (i motores). Certament, l'espai no ha desaparegut, ni la geografia (ni la història, com vaticinaven d'altres en els mateixos anys), no sé si donant la raó als Soja i companyia —l'*spatial turn* que deia— o a Harvey i la seva explicació més estructural de la paradoxa territorial (del tipus «el capitalisme no resol les seves crisis, les trasllada en l'espai» i «com més global, més local»). No sé si això significa, però, una primacia respecte al temps. El temps (passat) extraordinàriament sentimentalitzat és ben evident que és tant o més que fa unes dècades una eina potentíssima de (re) interpretació del present, de construcció d'identitats individuals, de cohesió de grup i de mobilització o confrontació. També és cert, i ara sembla que em contradigui, que realitats espacials —paisatges, llocs...— són manifestacions molt habituals de la dimensió temporal, com bé va sentenciar Ratzel quan afirmava que «en l'espai llegim el temps».

Sigui com sigui, crec que compartim la visió que per a la geografia i la història ni l'espai ni el temps són el que eren, i que de cap manera és cert (ni responsable) un nihilisme espaciotemporal —i un presentisme d'«ara i aquí»— que semblava imposar-se. Per això, com a eina per llegir correctament la realitat espacial, em sembla especialment útil la idea del «reescalament» de Brenner (Brenner, 2004), que també ja té els seus anys. Tu ja ho apuntes, la interacció i l'esvaïment dels límits entre les múltiples escales territorials —i, per tant, entre tot el que aquestes escales contenen o activen— han estat un dels trets més rellevants del nostre present. I dels que resulten més disruptius amb relació al funcionament del sistema mundial tal com l'interpretàvem, en la mesura que a unes escales territorials preestablertes els corresponia sovint una estructura institucional, administrativa, de representació i reconeixement, de responsabilitats..., de conflicte i acord, cooperació i competència... més o menys estable i explícita. I davant això, el retorn a uns límits sòlids i explícits que els darrers anys veiem manifestar-se en molts llocs i amb fórmules diverses cal potser considerar-lo més un risc que no pas un horitzó desitjable. Els marcs han canviat i la desorientació (i temors) n'és la conseqüència i, per tant, la necessitat d'«explorar» i «redescobrir» el món es reforça. Per això parlava de brúixoles, però, tens raó, potser és més ajustat pensar en mapes.

I tornen els mapes. Aquests dies que estem escrivint això coincideixen amb l'escalada de tensió que té com a focus Ucraïna. El cas dona per a molt, i segurament fa trontollar coses de les que diem, però el que en vull ressaltar és com els mapes han omplert els mitjans. Potser tinc una visió distorsionada, però tinc la sensació que molt més que en altres conflictes recents i de maneres molt més elaborades. Uns mapes extraordinaris —les tecnologies ho faciliten— que permeten entendre moltes coses; per començar, que els problemes tenen dimensió espacial, que no fem prou de parlar de globalització i d'un genèric

«local», sinó que les escales territorials són molt importants i subtils. Són clau llocs concrets, xarxes, àrees d'influència, límits i corredors... El global-local que tant hem utilitzat a classe crec que s'ha esgotat com a metàfora, i hem de tornar a reconstruir la imatge, l'entesa i l'explicació de tot el que quedaria en l'entremig: el tot.

I encara parlant de mapes, deixa'm estirar un darrer fil del teu escrit, quasi en format de divagació (encara més que fins ara). Cites Han i la seva frase del «dataisme és nihilisme». Quan la vaig llegir, i en el context d'aquest escrit, em va portar al cap si l'expressió no seria també vàlida per a les imatges digitals del planeta de què disposem via Google Earth o Maps... És una realitat excel·lent que hi siguin i que, aparentment, estiguin a l'abast de tothom amb una «transparència» o literalitat absoluta, però en el fons també són dades. I només dades. Sobre la seva base, el món que s'obre per a l'estudi, la interpretació, l'explicació, la proposta... és gairebé infinit: cal fer-ne mapes. Donar *sentit* (reprenc el teu èmfasi) a les dades implica construir una narració. O encara millor, les narracions en plural, desbordant d'una vegada un singular en possessió només dels estats majors (siguin militars, econòmics o acadèmics).

Estimat Joan,

A diferència d'altres professions i d'altres professionals, les persones que ens dediquem a la geografia hem de mantenir un equilibri subtil i delicat, precís i ajustat entre la tradició i la novetat. Els i les geògrafes bevem de la tradició per projectar-nos cap al futur. No hi ha una altra manera de progressar. Llegir i rellegir és la nostra professió, i una vegada fet això ens projectem i projectem narracions i interpretacions del món, ressituem les coses i ordenem (o maldem d'ordenar) l'espai i el territori. Jo, que he caigut en mans de la filosofia fluida i efectista de Byung-Chul Han, recomane la lectura d'un altre dels seus darrers llibres, *No-cosas. Quiebras del mundo de hoy* (2021b), i especialment de les planes on diu, i tradisc, que «l'ordre terrenal, l'ordre de la terra es compon de *coses* que adquireixen una forma duradora i creen un entorn estable on habitar». La seua tesi és que l'ordre terrenal està essent substituït per un de digital, i això produeix una desnaturalització de les coses en informatitzar el món.

El valor de les coses. Les coses que estableixen la vida humana. Si aquesta tesi és certa, les persones que ens dediquem a la geografia estem perdudes, i amb nosaltres el món. I per això cal reconstituir els paisatges, els espais, les ciutats, les regions, els territoris! Aquesta pense que hauria d'ésser la nostra principal preocupació actual. Batallar contra l'intent no tant de procedir a la desmaterialització de la vida humana (impossible, d'altra banda) com de fer-nos creure que aquella es pot viure quasi de manera exclusiva dins l'univers digital i virtual del metavers. I això també és vàlid no ja per a la vida personal, sinó per a la vida col·lectiva, per als territoris i per a la seua supervivència i millora. No és el primer intent, però. M'has donat peu, sense dir-ho, a recordar ara el vell llibre de Yves Lacoste *La géographie, ça sert, d'abord, à faire la guerre* (1976) i el seu combat contra l'intent d'obscuriment de la nostra disciplina i dels seus

principis mitjançant un procés de banalització de continguts, però justament per poder treure profit material, militar, de dominació i econòmic de les seues lliçons!

Però, a diferència de 1976, ara la insurgència està més estesa i no és un tema de minories. Per una part, s'ha estès una certa reflexió geopolítica que han impulsat episodis com l'abastiment de gas a Europa o la crisi d'Ucraïna que cites. L'enfosquiment dels interessos mundials subterranis dels conflictes al Pròxim Orient comencen a desvetllar-se en un escenari més proper. Així, diaris i xarxes socials s'omplien, com bé dius, de mapes i representacions cartogràfiques de xarxes d'abastiment i comunicació (parèntesi: la península Ibèrica, sí, Portugal i Espanya, tenen una oportunitat d'or per repensar la seua particular geopolítica en una Europa que, per necessitat, cada vegada mirarà més al sud del continent i al nord d'Àfrica). D'altra banda, una nova generació de governs municipals i regionals (escalarment regionals, entén-me), amb polítiques agressives i valentes, malden per desmuntar alguns dels principis més rancis de la política urbana i territorial, tot i que em pense que tenen molt més clar el que no volen que allò que volen. Dit això, aquests anys han deixat una bona saó en aquest sentit.

Una persona em deia fa poc que a la City de Londres només contracten graduats i graduades en filosofia i geografia. És sense dubte una exageració, tot i que em vaig creure la seua resposta quan li vaig preguntar la raó. Em va contestar que perquè són els únics professionals que disposen d'una visió general de les coses (de les coses!, torna Han!) i tenen la capacitat, atenció!, de relacionar-les. Per això, ja que ho cites, de l'operació del corredor Mediterrani m'interessa, molt més que cap projecte tècnic de construcció de vies i estacions, la capacitat de promoure nous processos que atorguen una certa estabilitat a l'assemblatge territorial, social i polític (m'agrada molt aquesta teoria, que hauríem d'estudiar molt millor) que una infraestructura és i representa. I en aquest sentit relacional, trobe que estem abordant de manera errònia els grans debats actuals, com ara el del combat al canvi climàtic. Centrar-se quasi de manera exclusiva en la producció de cotxes elèctrics, per exemple, o a impulsar el transvasament de mercaderia de la carretera o mitjans més sostenibles com el ferrocarril (i això ho dic jo ara i ací) no solucionarà el problema global d'un sistema absolutament inestable i insostenible. Estructura i conjuntura. El mal és estructural.

Recorde haver llegit fa uns dies tres informacions que em van colpir. La primera naix d'un estudi de la consultora McKinsey (2022) que assenyalava que en alguns sectors manufacturers mundials (tèxtil, química o cuir i vestit, per exemple) entre el 30% i el 65% de les emissions de gasos d'efectes hivernacle de països com la Xina o l'Índia són atribuïbles a la demanda final estrangera, és a dir, a la globalització dels fluxos mundials. És, doncs, el moviment el que genera bona part de les emissions. Per això, no és suficient que nosaltres, la societat occidental consumidora, reciclem els productes que consumim o tingam cura de la procedència geogràfica dels recursos; hem d'ésser conscients que la cadena de subministrament típica d'una empresa de bens de consum

contemporània ja genera uns costos ambientals molt superiors a les operacions necessàries per a la producció d'aquests bens! És a dir, el moviment del producte (un fet essencialment espacial) emet molta més contaminació que la seua producció. Ens cal doncs una reflexió profunda sobre la sostenibilitat de les cadenes de valor mundials i sobre l'enorme distància entre centres productors i centres consumidors en el planeta. Per això, allà on he pogut he defès públicament que cal buscar models de globalització molt més *regionalitzats*, on les estratègies de cooperació territorial, metropolitana i urbana, en camps com la logística i les infraestructures, beneficien els seus participants en aquell entorn de globalització regionalitzada i d'escurçament de les cadenes de valor i abastiment.

La segona informació que m'ha sorprès té molt a veure amb tot això. Fa uns dies, la premsa valenciana (atenció als articles de contingut espacial que porta la premsa aquestes setmanes!, un autèntic tractat de geografia humana que hauríem de saber explotar!) relatava el cas d'una empresa del País Valencià que es dedica a desenvolupar tecnologia per fabricar teixits vaquers, els clàssics texans. Una dada em va sobtar: el 95% de les peces de moda que avui es consumeixen a Europa es fabriquen a més de 12.000 quilòmetres d'on viuen i compren els consumidors. A partir d'aquesta constatació, aquesta empresa valenciana havia començat un programa denominat Urban Factories (un article científic sobre aquesta història hauria de figurar a *Urban Studies!*), que consisteix a crear petites factories a València, Madrid, París, Los Angeles o altres capitals per produir sota demanda. Anècdota o tendència? Diguem que tota tendència és una successió consolidada d'anècdotes.

La tercera informació ens parla del problema de la logística inversa. El model de comerç electrònic és tan pervers que les seues conseqüències inesperades estan soscavant la seua mateixa possibilitat d'existència! Un parell de planes molt interessants de la premsa dominical ens mostrava que una de cada tres compres en la xarxa finalitzava amb una devolució, de tal manera que el procés de retorn del producte resulta més costós que el producte rebutjat, fet que dispara les despeses de les plataformes de vendes *online*. Si analitzem bé aquesta informació, observarem que estem davant un problema novament espacial: el moviment del producte. En sectors de l'*e-commerce* com el calcer o la moda, la devolució arriba a ser del 50% de les *coses* (Han de nou!) comprades, moviment que se suma a les vegades que un repartidor intenta trobar-te a casa per lliurar-te el producte i no ho aconsegueix. Mobilitat infructuosa més augment dels costos logístics per devolucions (que alguns experts xifren en un 4% de la facturació total d'una botiga *online*) conformen una tempesta perfecta. I quina solució s'albira? Tornar el producte al lloc de producció, a 12.000 km de distància? Destruir-los, com sembla que estan fent grans operadors de comerç electrònic? Revendre'ls com a producte usat o defectuós sense garantia? No hi ha cap alternativa sostenible més que una revisió general de la cadena de producció i abastiment!

Els problemes espacials ens desborden, sortosament. I dic sortosament perquè, com hem estat comentat tu i jo, la vida és bàsicament espacial i les

solucions als problemes (que no s'han d'ocultar) haurien de ser també bàsicament espacials. Davant aquest escenari, pense que cal obrir-se i renovar-se, que al remat vol dir el mateix. Obrir-se en el temps i en l'espai. Obrir-se en el temps vol dir agafar perspectiva, no renunciar als nostres clàssics, excavar en el patrimoni de la geografia com a ciència rellegint els qui ens precediren per adaptar-los a la situació actual. Si no ho fem, altres redescobriran conceptes que ja s'havien proposat des de la nostra ciència. Resulta altament indicatiu que un filòsof de l'actualitat com el ja esmentat Byung-Chul Han ens expliqui la importància del concepte de «lloc» i, més encara, de «quadre de lloc» («Tot-hom, tant persones com animals, es transformen en els *habitants, en pobladors del lloc*. Es forma així un quadre del lloc, en el qual tot és adjacent, emmarcat en una silenciosa comunitat de les coses», ens diu al seu llibre sobre les no coses), que tant recorda el *miliue et cadre de vie d'una collectivité* o el *genres de vie* de la geografia regional francesa de Vidal de la Blache, més de cent anys després! Perspectiva doncs. I obrir-se a l'espai vol dir eixamplar visions, treballar colze a colze, de manera literal, amb altres professions i científics per copsar el signe del temps i descobrir les trampes d'una existència monolíticament digital bàsicament tramposa, que amaga, darrere el desplegament d'una aparent llibertat absoluta d'elecció innòcua, processos ben materials de destrucció del medi ambient i d'aniquilació de lligams espacials humans, la qual cosa vol dir de la ciutat, del territori, de la regió...

Estic molt preocupat per la possibilitat que el procés instrumental normal de digitalització dels processos socials i econòmics del nostre temps esdevinga el paradigma únic d'explicació de la realitat. A les nostres aules hem de procedir a descobrir l'engany que Han explicita de manera febaent en dir que amb la digitalització «perdem la sensació de sosteniment i transport». És exactament això. La pèrdua del component material i espacial de la societat significa l'atac més directe contra la nostra disciplina, però també contra la veritat de la vida. Perquè la vida, en essència, és sustentació i moviment, i també les conseqüències d'aquesta sustentació territorial i d'aquesta mobilitat de les coses i de les persones. Si calguera resumir la mateixa geografia, diria que és l'anàlisi de la relació entre sustentació (estabilitat, arrelament, ordenació) i moviment (canvi, mobilitat, agitació).

Referències bibliogràfiques

- BELARTE, Mateo L. (2022). «El alto precio de las devoluciones “online”». *El Mercantil Valenciano*. Recuperat de <<https://www.epe.es/es/activos/20220214/alto-precio-devoluciones-online-13236811>> [consulta: 13 de febrer de 2022].
- BOIRA, Josep V. (2021). «Esborrar la geografia». *La Vanguardia*. Recuperat de <<https://www.lavanguardia.com/encatala/20210726/7624308/esborrar-geografia.html>> [consulta: 19 de desembre de 2021].
- BRENNER, Neil (2004). *New State Spaces: urban governance and the rescaling of statehood*. Oxford: University Oxford Press.
- DEMATTEIS, Giuseppe (1985). *Le metafore della Terra. La geografia umana tra scienza e mito*. Milà: Feltrinelli.

- (1995). *Progetto implicito. Il contributo della geografia umana alle scienze del territorio*. Milà: Franco Angeli. Hi ha edició en castellà a Ediciones Asimétricas (2021).
- (2021). *Geografia come immaginazione. Tra piacere della scoperta e ricerca di futuri possibili*. Roma: Donzelli.
- HAN, Byung-Chul (2021a). *Psicopolítica*. Barcelona: Herder.
- (2021b). *No-cosas. Quiebras del mundo de hoy*. Barcelona: Taurus.
- INNERARITY, Daniel (2022). «Solucionarlo todo». *Las Provincias*. Recuperat de <<https://www.lasprovincias.es/comunitat/opinion/solucionarlo-20220109003122-ntvo.html>> [consulta: 9 de gener de 2022].
- KAPLAN, Robert (2012). *The revenge of geography. What the map tells us about coming conflicts and the battle against fate*. Nova York: Random House. Hi ha traducció al castellà a l'editorial RBA (2014).
- LACOSTE, Yves (1976). *La géographie, ça sert, d'abord, à faire la guerre*. París: Maspero. Hi ha traducció al castellà a l'editorial Anagrama (1977).
- MARSHALL, Tim (2015). *Prisoners of geography: ten maps that tell you everything you need to know about global politics*. Londres: Elliot and Thompson. Hi ha traducció al castellà a l'editorial Península (2017).
- MCKINSEY & CO. (2022). *The net-zero transition. What it would cost, what it could bring*. Recuperat de <<https://www.mckinsey.com/business-functions/sustainability/our-insights/the-net-zero-transition-what-it-would-cost-what-it-could-bring>> [consulta: 2 de febrer de 2022].
- PLA, Josep (2021). *Hem d'acostar-nos més a València. Selecció i introducció d'Antoni Martí Monterde*. València: Tres i Quatre.
- RODRÍGUEZ, Elisabeth (2022). «Los vaqueros que quieren volver a fabricarse en casa». *Las Provincias*. Recuperat de <<https://www.lasprovincias.es/economia/vaqueros-quieren-volver-20220214210943-nt.html>> [consulta: 13 de febrer de 2022].
- SÄNGER, Frank (2022). «Achieving supply-chain resiliency in consumer goods amid disruption. Interview to Dirk Holbach». *McKinsey & Co*. Recuperat de <<https://www.mckinsey.com/industries/consumer-packaged-goods/our-insights/achieving-supply-chain-resiliency-in-consumer-goods-amid-disruption>> [consulta: 15 de gener de 2022].
- SOJA, Edward W. (1996). *Thirdspace: journeys to Los Angeles and other real-and imagined places*. Oxford: Blackwell.
- VICUÑA, Cecilia (2021). «Las predicciones no sirven. Lo que sirve es abrir posibilidades». *ABC*. Recuperat de <https://www.abc.es/cultura/cultural/abci-cecilia-vicuna-predicciones-no-sirven-sirve-abrir-posibilidades-202102121747_noticia.html> [consulta: 12 de desembre de 2021].